

УДК 94(477)“1932–1933”

DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.8>

Сергій МІЛЮТІН

викладач історії КЗ «Лицей «Науковий» Міської ради м. Кропивницького», вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, Україна, індекс 25002 (iconoclasm@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3430-5542>

Бібліографічний опис статті: Мільотін, С. (2024). Спротив колишніх вояків Армії УНР і повстанців-самостійників хлібозаготівельним заходам 1932–1933 рр. (за матеріалами Державного архіву Кіровоградської області). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 15(57). 82–88. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.8>

СПРОТИВ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ АРМІЇ УНР І ПОВСТАНЦІВ-САМОСТІЙНИКІВ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬНИМ ЗАХОДАМ 1932–1933 РР. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Анотація. *Мета статті* – комплексно проаналізувати спротив колишніх вояків Армії УНР і повстанців-самостійників хлібозаготівельним заходам у 1932–1933 рр. на території сучасної Кропивниччини. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму, системності, науковості, верифікації, авторської об'єктивності, а також на використанні загальнонаукових методів аналізу, синтезу, узагальнення. **Новизна статті** полягає в тому, що вперше на основі архівно-кримінальних справ та оперативних звітів керівників районних відділів ДПУ комплексно проаналізовано участь колишніх вояків Армії УНР і повстанців-самостійників у спротиві хлібозаготівельним заходам 1932–1933 рр. на території, що нині входить до складу Кіровоградської області. **Висновки.** На основі періоджерел доведено, що учасники спротиву хлібозаготівельним заходам використовували переважно пасивні методи боротьби й індивідуальні форми спротиву – словесну критику соціально-економічної політики влади, приховування зерна, заклики кидати роботу в колгоспах та їхати працювати на виробництво. Визначено, що з-поміж колективних методів спротиву переважав саботаж, а епіцентрами спротиву хлібозаготівельним заходам стали населені пункти Гурівка, Диківка, Дмитрівка, Добровеличківка, Макариха, жителі яких під час Української революції 1917–1921 рр. активно підтримували УНР. Установлено, що індивідуальний і колективний спротив не мав помітного впливу на виконання хлібозаготівельного плану, що спричинено низкою факторів: роботою розгалуженої мережі секретних співробітників ДПУ, які інформували начальство про випадки невдоволення діями влади з-поміж селян; репресіями або перебуванням за кордоном більшості тих, хто міг організувати дієвий спротив хлібозаготівельним заходам; погіршенням продовольчої ситуації в селах, що унеможливило ефективний та активний спротив діям влади.

Ключові слова: спротив, Голодомор, Армія УНР, повстанці, хлібозаготівлі.

Serhiy MILYTIN

Teacher of history. Scientific Lyceum of the City Council of the Kropivnitsky city of Kirovograd region, 1 T. Shevchenko St., Kropivnitsky, Ukraine, postal code 25006 (iconoclasm@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3430-5542>

To cite this article: Milytin, S. (2024). Sprotyv kolyshnykh voiakiv armii UNR i povstantsiv-samostiinykiv khlibozahotivelnym zakhodam 1932 – 1933 rr. (za materialamy Derzhavnoho arkhivu Kirovohradskoi oblasti) [Resistance of former soldiers of the UNR Army and self-reliant insurgents to grain procurement measures in 1932–1933 (based on materials from the State Archive of Kirovohrad Oblast)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 15(57). 82–88. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.8> [in Ukrainian].

RESISTANCE OF FORMER SOLDIERS OF THE UNR ARMY AND SELF-RELIANT INSURGENTS TO GRAIN PROCUREMENT MEASURES IN 1932–1933 (BASED ON MATERIALS FROM THE STATE ARCHIVE OF KIROVOHRAD OBLAST)

Summary. *The aim of the article is to comprehensively analyze the resistance of former soldiers of the UNR Army and self-reliant insurgents to grain procurement measures in 1932–1933 in the territory of modern Kropyvnytskyi region. The research methodology bases on the principles of historicism, systematic research, scientific rigor, verification, authorial objectivity, as well as the use of general scientific methods of analysis, synthesis, and generalization. The scientific novelty of the article is that for the first time, the participation of former soldiers of the UNR Army and self-reliant insurgents in resisting grain procurement measures in 1932–1933 in the territory of modern Kirovohrad region is comprehensively analyzed based on archival criminal cases and operational reports of the heads of DPU (Department of Political Surveillance) district units. Conclusions.* *Based on primary sources, it is proven that participants in the resistance to grain procurement measures primarily employed passive methods of struggle and individual forms of resistance, such as verbal criticism of the socio-economic policies of the authorities, hiding grain, urging others to leave work in collective farms and go to work in production. The research found that among collective methods of resistance, sabotage prevailed, and the epicenters of resistance to grain procurement measures were the settlements of Huryivka, Dykivka, Dmytrivka, Dobrovelichkivka, Makariha, whose residents actively supported the UNR during the Ukrainian Revolution of 1917–1921. Also, the findings established that individual and collective resistance had no noticeable impact on the implementation of the grain procurement plan. This situation was caused by a number of factors: the work of an extensive network of secret state security bodies' agents who informed the authorities about cases of dissatisfaction among peasants; repression or the emigration of most of those who could organize effective resistance to grain procurement measures, and deterioration of the food situation in villages, which made it impossible for effective and active resistance to the actions of the authorities.*

Key words: *resistance, Holodomor, Army UNR, rebels, grain procurement.*

Постановка проблеми. Навесні 1932 р. посівна кампанія проходила з відчутними труднощами, що неминуче вплинуло на врожайність, однак, попри це, у Москві вирішили збільшити хлібозаготівельний план для УСРР. Улітку 1932 р. окремі голови колгоспів і рядові партійці з різних мотивів закликали не приймати план. Аналіз першоджерел переконливо доводить, що не стояли осторонь також колишні вояки Армії УНР та вцілілі повстанці-самостійники, які через переважно безправний статус у країні рад перебували в опозиції до ініціатив комуністичного тоталітарного режиму. З огляду на це дослідження спротиву хлібозаготівельним заходам 1932–1933 рр. є надзвичайно актуальним, оскільки розширює знання істориків про Голодомор.

Аналіз досліджень. Першою і поки що єдиною історичною розвідкою, яка започаткувала дослідження участі повстанців-самостійників у спротиві хлібозаготівельним заходам під час Голодомору, є монографія журналістки Світлани Орел (Орел, 2018). Недоліком цієї праці є відсутність посилань і критики джерельної бази.

Мета статті – комплексно дослідити спротив колишніх вояків Армії УНР і повстанців-самостійників хлібозаготівельним заходам у 1932–1933 рр. на основі матеріалів Державного архіву Кіровоградської області (ДАКіро). Для реалізації поставленої мети нам потрібно виконати такі завдання: розглянути форми й методи спротиву; проаналізувати наслідки спротиву та причини його невдачі.

Виклад основного матеріалу. Складність дослідження спротиву населення УСРР під час Голодомору передовсім спричинено станом джерельної бази, оскільки основою її є документи Державного політичного управління (ДПУ). Матеріали ДПУ слід поділити на два блоки, а саме: архівно-кримінальні справи й оперативні звіти. Аналіз архівно-кримінальних справ, які зберігаються в ДАКіро, засвідчує, що пік арештів тих, хто, на думку співробітників ДПУ, чинив спротив хлібозаготівельним заходам, випав на зиму 1932–1933 рр. Це спричинено зростанням невдоволення соціально-економічною політикою влади на селі й інтенсифікацією роботи ДПУ в пошуку «контрреволюційних елементів». Зміст архівно-кримінальних справ часто наповнювався так, щоб можна було довести причетність обвинуваченого до контрреволюційної діяльності. Для досягнення мети співробітники ДПУ використовували силовий і психологічний тиск

на підозрюваного або ж залучали свідків, які давали завчасно підготовлені свідчення. Зазвичай для підсилення обвинувачення підозрюваних зараховували до куркулів, колишніх вояків Армії УНР, повстанців-самостійників, білогвардійців, червоноармійців-дезертирів, офіцерів царської армії або ж до служителів культу. Зі свого боку, оперативні звіти ДПУ носять інформативний характер і здебільшого склалися для внутрішнього кола, проте цей блок джерел також не уник фальсифікацій, оскільки їхні автори намагалися переконати вище керівництво в ефективності своєї праці й досить часто дублювали або гіперболізували інформацію. З-поміж учасників спротиву хлібозаготівельним заходам 1932–1933 рр. спогади залишив український письменник, поет, перекладач, літературознавець, публіцист Григорій Жученко (псевдонім Яр Славутич) (Славутич, 1991).

У січні 1932 р. начальник Знам'янського РВ ДПУ Степура поінформував районний РПК, а також обласний і республіканський осередки ДПУ, що в окремих селах Знам'янщини люди публічно виступають із критикою соціально-економічної політики влади. Найбільш радикальні висловлювання зафіксовано в с. Диківка Знам'янського району, мешканці якого ще в недалекому 1920 р. підтримали Степову дивізію Костя Пестушка-Блакитного. У доповідній записці йшлося, що одноосібниця Марта Антонова в розмові з колгоспницями закликала: «Ви краще тягніть руку за нами, тоді вам буде краще, тому що коли повернуться наші, то з вами буде те саме, що отаман Штиль робив з червоними у 1920 р.». З неприхованою ностальгією про події 1920 р. публічно згадував ще один мешканець Диківки – Федір Анастасєв: «Якщо ще тиждень-два не дадуть народу хліб, то доведеться робити те, що робили в 1920 р. – брати штилі й вила та йти розправлятися з нашим активом» (ДАКіро, ф. 65, оп. 1, спр. 333, арк. 17).

Улітку 1932 р. в матеріалах ДПУ спостерігається зростання кількості зафіксованих критичних висловлювань стосовно нового хлібозаготівельного плану. Першими проти прийняття плану виступили представники районної партійно-господарської верхівки. Це обумовлено тим, що вони володіли інформацією про стан полів і могли підрахувати потенційний врожай та відповідно спрогнозувати погіршення продовольчої ситуації. Прийняття плану передбачало публічне обговорення, тому до його критики неминуче долучилися рядові колгоспники й одноосібники. З-поміж них, зрозуміло, були також і ветерани національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Зокрема, колишній вояк повстанського загону отамана Штиля Андрій Бургаз 1902 р. н., який мешкав у с. Диківка, закликав не приймати план і рекомендував, щоб його виконували лише ті, хто за нього голосував (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7082, арк. 9). В успішність виконання плану не вірив також двоюрідний брат повстанського отамана Івана Черноуська (псевдоним Чорний Ворон) Микита 1887 р. н., який на момент арешту співробітниками ДПУ проживав на хуторі Жовтневому, неподалік від ст. Помічна Новоукраїнського району. За матеріалами карних органів відомо, що М. Черноусько в приватній розмові заявив: «Плани такі наклали, що будете ходити голі й босі» (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7102, арк. 4). Більш радикально висловився одноосібник із с. Інженерівка Зінов'євського району Степан Власенко 1896 р. н., який у минулому добровільно вступив до Армії УНР. Аналізуючи новий хлібозаготівельний план, чоловік дійшов висновку: «Будемо здавати хліб, а самі залишимося голодні. Дійде до того, що люди почнуть їсти людей, ось до чого доведе радянська влада» (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7147, арк. 10).

Зростання невдоволення хлібозаготівельним планом з-поміж селян спонукало уряд СРСР ужити своєчасних заходів. Зокрема, 19 листопада 1932 р. відбулася нарада керівників обласних осередків ДПУ УСРР, на якій схвалено рішення здійснити оперативний удар по «класову ворогу» (ГДАСБУ, с. 33–34). Через декілька днів Політбюро ЦК ВКП(б) призначило заступника ОДПУ СРСР Всеволода Балицького уповноваженим ОДПУ в Україні (Шаповал, Золотарьов, 2002, с. 189; Кульчицький, 2007, с. 296–297; Мілютін, 2019, с. 114). Унаслідок цих подій на території УСРР значно зросла кількість арештів осіб, яким інкримінували участь у виступах проти хлібозаготівель.

Наприкінці 1932 р. спостерігається зростання критичних висловлювань щодо доцільності подальшого існування колгоспів. Селяни нарікали на їх неефективність, погане харчу-

вання й відсутність особистої вигоди в роботі на державу. Зокрема, одноосібник із с. Гурівка Долинського району, якого підозрювали в причетності до повстанського загону І. Клепача, Іван Ворона 1887 р. н. порівняв колгоспи з панщиною. Розвиваючи думку в розмові з односельцями, чоловік заявив: «Раніше працювали на поміщиків, а тепер будемо працювати на радянських чиновників, які нічого не роблять, а хліб отримують, а колгоспники працюють день і ніч, нічого не отримують, одні тільки трудодні» (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7627, арк. 13).

Розуміння неефективності колгоспів спонукало людей їхати в міста та влаштуватися працювати на виробництво. Найбільше таких випадків зафіксовано в Долинському і Знам'янському районах, що обумовлено можливістю влаштуватися працювати на залізниці, а також близькістю до промислових центрів. З-поміж тих, хто закликав покинути колгосп та їхати на виробництво, – колишній петлюрівець Михайло Безкоровайний 1889 р. н. з Любомирки Добровеличківського району (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7005, арк. 3) і причетний до повстанського загону отамана Іванова Дмитро Зінченко 1881 р. н. з Гурівки (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7285, арк. 11–12). Співробітники ДПУ встановили, що лише з Гурівки виїхали з родинами до Кривого Рогу: Трохим Артеменко, Кіндрат Білоус, Діонісій Галка, Пилип Дрига, Федір Дробинчук, Олексій Заболотний, Яків Колісник, Тит Куксенко, Омелян Приходько, Павло Хоменко і Михайло Шпола (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7285, арк. 11–12; ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7627, арк. 13–14). Масові втечі селян до міст викликали занепокоєння в районній партійно-господарської верхівки й співробітників ДПУ, оскільки негативно впливали на продуктивність праці, а найважливіше – на темпи виконання хлібозаготівельних заходів.

Після збору врожаю колгоспне керівництво ініціювало вивезення зерна до залізничних станцій. У документах ДПУ зафіксовано випадки, коли селяни намагалися цьому завадити: ламали вози, не давали коней або взагалі доводили тягло до такого стану, що коні не могли виїхати за межі села. Зокрема, у с. Макариха колишній учасник Степової дивізії та загону отамана Штиля Семен Середа 1895 р. н. в присутності уповноваженого з хлібозаготівель чиновника Знам'янського РПК висловив пропозицію, що спочатку потрібно забезпечити хлібом колгоспників, а тоді вже виконувати план. У протоколі архівно-кримінальної справи є інформація, що С. Середа публічно зіпсував портрет Володимира Леніна та назвав засновника СРСР злочинцем і винуватцем селянських бід (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7052, арк. 2). Незважаючи на невдоволення С. Середи та ще декількох селян, управління колгоспу все одно ініціювало вивезення хліба до Знам'янки. Коли С. Середа побачив це, спробував зупинити візників, однак дії чоловіка не дали результату (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7052, арк. 13). Активна позиція С. Середи не залишилася поза увагою влади. 31 грудня 1932 р. його заарештували, менше як через два тижні колишнього повстанця засудили до трьох років ув'язнення у виправно-трудових таборах. Також проти вивезення зерна виступив земляк С. Середи – Іван Киктев 1898 р. н. За матеріалами ДПУ, чоловіка призначили візником, проте він відмовився виконувати покладені на нього функції та втік із села (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 6821, арк. 11). В архівно-кримінальній справі І. Киктева є інформація про службу в повстанських загонах Штиля та П. Хмари (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 6821, арк. 2–3), однак чоловік цю інформацію заперечив (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 6821, арк. 9).

Після усвідомлення того, що зупинити вивезення зерна з колгоспних комор неможливо, селяни почали приховувати продукти харчування, щоб якось пережити зиму. Переважна більшість робила це таємно, однак аналіз першоджерел засвідчує, що були й ті, хто публічно закликав односельців ховати зерно. З-поміж них – колишній вояк загону отамана Штиля Андрон Макаренко 1895 р. н., який на момент арешту працював у колгоспі «8 Березня» с. Диківка (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7138, арк. 13). Масове приховування селянами зерна спонукало владу організувати пошук прихованих ям. Зокрема, у Знам'янському районі з 1 січня до 18 лютого 1933 р. бригади активістів виявили в Диківці 82 ями, а у Цвітному – 47 ям (ДАКіро, ф. П-65, оп. 1а, спр. 26, арк. 80). За кількістю виявлених ям ці показники є найбільшими на території району. Характерно, що Диківка і Цвітне під час Української революції 1917–1921 рр. були центрами повстанського руху самостійницької орієнтації.

Посилення економічного тиску спричинило поширення чуток про наближення війни. За матеріалами ДПУ, колишній вояк повстанського загону Ларіона Загороднього Іван Дорожинський 1891 р. н. із с. Вершино-Кам'янка Знам'янського району, який на момент арешту працював у колгоспі «Комунар» ковалем, висловив припущення, що уряд, передбачаючи кінець, готується до війни, запасає хліб, одяг і взуття, а селянам нічого не дає (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7226, арк. 12). До подібного висновку дійшов також колишній петлюрівець Андрій Гордієнко 1899 р. н. з Піщаного Броду. У приватній розмові він стверджував таке: «Скоро наша держава розпадеться, бо інші держави, такі, як Америка, Франція та Англія, вимагають виконати умови, здати хліб, а коли не здадуть хліб, то вони підуть війною і нашу державу розіб'ють» (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7324, арк. 11). Під впливом чуток про наближення війни колишній соратник отамана Никифора Григор'єва, а пізніше П. Хмари Леонтій Скляревський 1896 р. н. з Нової Праги зізнався, що в разі перевороту буде стріляти в тих, хто здійснював колективізацію (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7008, арк. 21). За змістом протоколів РПК та оперативних звітів ДПУ відомо, що такі чутки негативно впливали на мотивацію селян працювати в колективних господарствах, а отже, гальмували виконання хлібозаготівельних заходів.

У листопаді 1932 р. – січні 1933 р. у матеріалах ДПУ з'явилася інформація про спроби організації колективного невиходу на роботу. Уповноважений ДПУ Митряков інформував, що колишній вояк повстанського загону П. Хмари Федір Пшеничний 1896 р. н. із с. Цибулеве, який на момент арешту проживав у с. Нововодяне Знам'янського району, організував масовий невихід на роботу 15 колгоспників. Коли голова колгоспу Олексій Корнієнко закликав того йти на роботу, Ф. Пшеничний погрожував, що кине в будинок Корнієнка бомбу (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 7681, арк. 1). Організація колективного саботажу виявилася недієвою, оскільки влада в таких випадках комбінувала заохочувальні та репресивні методи, що змушувало колгоспників знову йти на роботу. В особливо тяжких випадках накладалися штрафи на колгоспників незалежно від їхньої причетності до спротиву хлібозаготівельним заходам і навіть організувалося примусове виселення на північ СРСР. Зокрема, з повстанського с. Дмитрівка на початку 1933 р. було заслано 50 родин (Мілютин, 2022, с. 118).

Деякі історики та краєзнавці дотримуються позиції, що колективний спротив хлібозаготівельним заходам 1932–1933 рр. намагався організувати мешканець Гурівки Сергій Клепач 1900 р. н. або ж особа, яка діяла під його ім'ям. Відомо, що С. Клепач був молодшим братом повстанського отамана самостійницької орієнтації Івана. За матеріалами архівно-кримінальної справи, С. Клепач походив з родини середняків, а під час Української революції 1917–1921 рр. долучився до повстанських загонів І. Клепача, а пізніше – отамана Іванова. У 1921 р. вчителював у с. Цвітному. У 1924 р. засуджений за участь у повстанському русі до п'яти років позбавлення волі (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 12541, арк. 2). У процесі роботи з архівно-кримінальною справою С. Клепача та його ймовірних спільників С. Орел дійшла висновку, що саме із С. Клепачем селяни Долинщини пов'язували надію на те, щоб замінити радянську владу на свою, українську (Орел, 2018, с. 96). Таку позицію поділяє краєзнавець Олександр Ромащенко (Ромащенко, 2023, с. 161). На користь імовірності цього припущення С. Орел та О. Ромащенко наводять цитату з протоколу допиту С. Клепача, який стверджував, що організована ним група провадила боротьбу під гаслом «За незалежність України» (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 12541, арк. 13). У протоколах справи є інформація, що до створеної С. Клепачем організації увійшло декілька десятків селян, переважно куркулів. Вони мали гвинтівки й друкарську машинку, яку нібито поцупила з Кривого Рогу молода куркулька (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 12541, арк. 6). Зазначимо, що в протоколі справи немає інформації про вилучення в арештованих осіб вогнепальної зброї чи друкарської машинки. За матеріалами «слідства», група С. Клепача діяла на Криворіжжі декілька років і спромоглася налагодити зв'язок з іншими контрреволюційними організаціями. Попри проукраїнський характер «організації» в протоколі справи зазначається, що вона отримувала інструкції з-за кордону від білих емігрантів і ставила за мету повалення радянської влади в Україні (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 12541, арк. 420). Навіть поверхневий аналіз змісту справи засвідчує, що її сфальсифікували співробітники ДПУ.

У 50–60-х рр. минулого століття ця справа не підпала під перегляд відповідних органів, як це сталося із сотнями інших, тому в істориків немає інформації про те, як здійснювалася її фальсифікація. З огляду на досвід фабрикування доказової бази в схожих колективних архівно-кримінальних справах можна припустити, що до обвинувачених застосовували незаконні методи слідства.

Виникає логічне запитання: чи були С. Клепач та інші обвинувачені тільки жертвою фальсифікацій ДПУ, чи все ж таки хтось з них міг бути причетним до спротиву хлібозаготівельним заходам під час Голодомору? Свідок тих подій, а також учасник спротиву Яр Славутич, згадуючи про опір селян під час Голодомору, стверджував: «Опір селян, хоч і пасивний, таки був і повторювався дуже часто. Неорганізовано, відокремлено спалахували сільські повстання. Першою метою було дістати хоч трохи зерна, яке викрала у хліборобів радянська влада. Друга мета, що поширювала першу, – нищити окупаційну російську владу, міліцію та присланих і місцевих комуністів, що наглядали за переведенням голоду» (Славутич, 1991, с. 33). Про участь у колективному спротиві Яр Славутич залишив такий спогад: «Ми, ще сильні молодики, напали на станцію Висунь, обеззброїли сторожів і набрали пшениці на кілька возів із вороха, що гнів під небом. Нас було осіб 40–50. Зерно, в мішках, поховали в ярах та в Гурівському лісі. Залишили також наших наглядців, вихудлих, але ще здатних тримати рушницю чи орудувати ножем. Ця «операція» повернення зерна до власників була добре підготована одним учителем, про якого ми всі думали, що він був колись, під час визвольної боротьби, військовим» (Славутич, 1991, с. 35).

Яр Славутич не називає імені організатора нальоту, однак наявність учительської освіти, а також імовірного досвіду участі у збройній боротьбі проти червоних під час Української революції 1917–1921 рр. опосередковано натякає на те, що це міг бути С. Клепач. Додатковим доказом на користь цього припущення може бути той факт, що С. Клепач тривалий час перебував у Гурівському лісі, де, за спогадами Яра Славутича, учасники спротиву ховали зерно.

Якщо співробітникам ДПУ не вдавалося зафіксувати випадки колективного спротиву, то вони його вигадували. Це доводить робота уповноваженого економічного відділу ДПУ Одеської області Веніаміна Харліпа. У 1933 рр. В. Харліп та його підлеглі сфабрикували докази існування в Одеській області контрреволюційної організації, у якій перебувало декілька колишніх вояків Армії УНР та білогвардійців (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 4500, т. 3., арк. 4). У протоколі справи зазначено, що контрреволюційна організація, виконуючи інструкції із закордонного центру, займалася шкідницькою діяльністю в галузі сільського господарства й готувала селянське повстання з метою повалення в Україні радянської влади (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 4500, т. 3., арк. 5–6). У 1958 р. управління КДБ при Раді міністрів УРСР у Кіровоградській області переглянуло справу й установило, що В. Харліп, а також його підлеглий слідчий Олександр Рудницький застосовували до обвинувачених силовий і психологічний тиск. Зокрема, фігуранти справи Григорій Барахтянський 1901 р. н. (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 4500, т. 7, арк. 149–150), Павло Гридін 1901 р. н. (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 4500, т. 7, арк. 6–12) і Григорій Логвин 1900 р. н. (ДАКіро, ф. П-5907, оп. 2р, спр. 4500, т. 7, арк. 156–157) дали свідчення, що співробітники ДПУ били обвинувачених, морили голодом, погрожували розстрілом і здійснювали психологічний тиск, щоб підозрювані визнали участь у контрреволюційній організації.

Висновки. Отже, індивідуальний і колективний спротив колишніх вояків Армії УНР та повстанців-самостійників хлібозаготівельним заходам 1932–1933 рр. на території сучасної Кропивницьчини не став масовим і був придушений без залучення серйозних ресурсів. Насамперед це спричинено превентивними заходами, до яких вдалися організатори Голодомору, а саме арештом найактивніших критиків хлібозаготівельних заходів. Крім того, збільшення кількості арештів, пропаганда класової боротьби на селі, а також голод не сприяли встановленню між людьми довіри, яка була потрібною для організації ефективного колективного спротиву. У процесі аналізу архівно-кримінальних справ встановлено, що взимку 1932–1933 рр. з різким погіршенням продовольчої ситуації більшість селян перейшла до пасивних індивідуальних методів спротиву, які переважно межували зі стратегією виживання, а саме: приховування хліба, втечі на виробництво й уповільнення темпів роботи.

Джерела та література

- Аулова, Л., Данилюк, В., & Лавренюк В.** (Упорядн.). (2010). Голодомор 1932–1933 рр. в Україні за документами ГДА СБУ: Анований довідник. Львів: Центр досліджень визвольного руху. ДАКіро – Державний архів Кіровоградської області.
- Кульчицький, С.** (2008). Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. Київ: Наш час.
- Мілютін, С.** (2021). Індивідуальний опір селян та колгоспно-партійного активу хлібозаготівельним заходам 1932–1933 років (за матеріалами архівно-слідчих справ ДАКіро). *Інгульський степ*. Вип. VI. С. 117–124.
- Мілютін, С.** (2023). Партійно-господарська верхівка Знам'янського району в спеціальних донесеннях керівництва РВ ДПУ за 1932 рік. *Інгульський степ*. Вип. VII. С. 115–121.
- Мілютін, С.** (2019). Специфіка роботи органів ДПУ (на прикладі архівно-слідчої справи № 255071). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Вип. 1. С. 113–120.
- Орел, С.** (2018). *Ті, хто не хотів помирати мовчки*. Кропивницький: КП «Регіональна інформаційно-поліграфічна агенція».
- Ромашенко, О.** (2023). Долинський район (Довідник з історії населених пунктів колишнього Долинського району). Харків: КП «Міська друкарня».
- Шаповал, Ю., & Золотарьов, В.** (2002). Всеволод Балицький. Особа, час, оточення. Київ: Стилос.
- Яр Славутич.** (1991). Місцями запорозькими. Нариси та спогади. Львів: Меморіал.

References

- Aulova, L., Danilyuk, V., & Lavrenyuk V. (Uporyadn.).** (2010). Golodomor 1932–1933 rr. v Ukraini za dokumentami GDA SBU: Anotovaniy dovidnik [Artificial Famine of 1932–1933 in Ukraine. The documents of the State Archives of the Security Service of Ukraine: Annotated Guide]. Lviv: Centr doslidzhen vizvolnogo ruhu [in Ukrainian].
- DAKirO – Derzhavniy arhiv Kirovogradskoyi oblasti [State Archive of Kirovohrad Region]. [in Ukrainian].
- Kulchickij, S.** (2008). Golodomor 1932–1933 rr. yak genocid: trudnoshi usvidomlennya [Holodomor 1932–1933 as genocide: challenges of awareness]. Kyiv: Nash chas. [in Ukrainian].
- Milyutin, S.** (2021). Individualnij opir selyan ta kolgospno-partijnogo aktivu hlibozagotivelnim zahodam 1932–1933 rokiv (za materialami arhivno-slidchih sprav DAKrO). [Individual resistance of peasants and collective party activism to grain procurement measures in 1932–1933 (Based on archive-investigative Cases of the State Archive of Kirovohrad Region)]. *Ingulskij step*. Vip. VI. S. 117–124 [in Ukrainian].
- Milyutin, S.** (2023). Partijno-gospodarska verhivka Znamyanskogo rajonu v specialnih donesennyah kerivnictva RV DPU za 1932 rik [Party-Economic leadership of Znamianka District in Special Reports of the leadership of the Regional Executive Committee of the communist party of Ukraine for the year 1932]. *Ingulskij step*. Vip. VII. S. 115–121 [in Ukrainian].
- Milyutin, S.** (2019). Specifika roboti organiv DPU (na prikladi arhivno-slidchoyi spravi № 255071) [The specifics of the state political Directorate on the example of archival investigation № 255071]. *Naukovi zapiski Ternopil'skogo nacionalnogo pedagogichnogo universitetu imeni Volodimira Gnatyuka. Seriya: Istorya*. Vip. 1. S. 113–120 [in Ukrainian].
- Orel, S.** (2018). *Ti, hto ne hotiv pomirati movchki* [Those who refused to die in silence]. Kropivnickij: KP “Regionalna informacijno-poligrafichna agenciya” [in Ukrainian].
- Romashenko, O.** (2023). Dolinskij rajon (Dovidnik z istoriyi naselenih punktiv kolishnogo Dolinskogo rajonu) [Dolynska District (Guide to the history of settlements of the former Dolynska District)]. Harkiv: KP “Miska drukarnya” [in Ukrainian].
- Shapoval, Yu., & Zolotarov, V.** (2002). Vsevolod Balickij. Osoba, chas, otochennya [Vsevolod Balytskyi. Person, time, environment]. Kyiv: Stilos. [in Ukrainian].
- Yar Slavutich.** (1991). Miscyami zaporozkimi. Narisi ta spogadi [Places of Zaporizhzhia. Essays and memoirs]. Lviv: Memorial [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 31.01.2024 р.
Стаття рекомендована до друку 20.02.2024 р.*